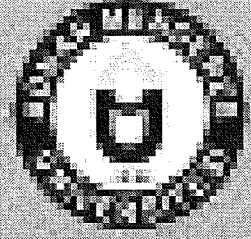

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı

VI. ULUSAL SOSYOLOJİ KONGRESİ

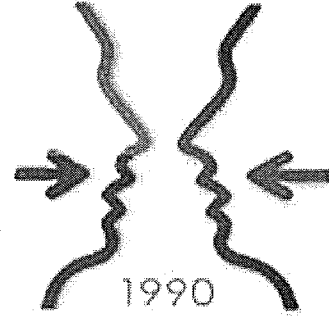

Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar

1-2-3 EKİM 2000

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ / DİDİM YERLEŞİMESİ / AYDIN

SOSYOLOJİ DERNEĞİ

BEŞ TAŞRA KENTİNDE GÜNDELİK YAŞAM

Gül ÖZSAN

Ayşe DURAKBAŞA

Meltem KARADAĞ

VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ekim 2009,
“Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar”,
Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

BEŞ TAŞRA KENTİNDE GÜNDELİK YAŞAM

Gül ÖZSAN

Ayşe DURAKBAŞA

Meltem KARADAĞ

Öz

Bu tebliğde, Muğla, Denizli, Aydın, Kahramanmaraş ve Gaziantep kentlerinde yaptığımız araştırmaya dayanarak (Durakbaşı, Karadağ ve Özsan, 2008) söz konusu kentlerdeki gündelik yaşam pratiklerini irdelemeyi amaçlıyoruz. Etnografik yaklaşım ve sözlü tarih yöntemini kullanarak gerçekleştirdiğimiz araştırmanın görüşmelerinde ve yaptığımız ziyaretlerde, bu kentlerdeki gündelik yaşam örüntülerine ilişkin pek çok gözlemimiz oldu. Araştırma grubundan iki araştırmacının bizzat bu kentlerde yaşıyor olması, gözlemlerimizi derinleştirme ve daha geniş bir zamana yayarak görme olanağı verdi. Taşra kentleri başka alanlarda olduğu gibi, gündelik yaşam özellikleri açısından da belli bir “özgünlüğü” gösteriyorlar. Dahası “taşra ya da taşra kenti olmanın” çok önemli bir yönünü gündelik yaşam pratikleri oluşturuyor. Gündelik yaşam alanı ve günlük rutinler, hem taşra kentleri hem de bu kentlerin ileri gelen aileleri için çok kurucu bir unsur olarak işlev görüyorlar. Bu tebliğde, görüşme, gözlem ve anlatılardan yola çıkarak söz konusu kentlerdeki gündelik yaşama ilişkin ayrıntılı bir etnografya sunmayı amaçladık.

Anahtar Kelimeler: Taşra Kentleri, Eşraf Aileleri, Gündelik Yaşam.

Abstract

In this paper, we aim to look into everyday life practices in Muğla, Denizli, Aydın, Kahramanmaraş, and Gaziantep, where we did fieldwork. In our research (Ayşe Durakbaşı, Meltem Karadağ, Gül Özsan, funded by TÜBİTAK) based on the techniques of ethnography and oral history in these five provincial towns, where we often visited and held in-depth interviews, we tried to discover the patterns of everyday life. As two of the researchers were residents of two of these towns, we had the opportunity to deepen our observations over a large span of time. As in other areas, provincial towns display some “originality” in terms of the characteristics of everyday life practices, which appear to be one of the distinguishing features of provinciality. The space of everyday life and daily routines plays a constituent role for provincial towns and their local notable families. This paper presents a detailed ethnography about everyday life in the above mentioned towns on the basis of the interviews, observations, and narratives.

Key words: Provincial towns, local notable families, everyday life.

Giriş

Gündelik yaşam ve onun belli düzenekleri ve tekrarları, görüşmelerde aslında çok ön planda yer almıyorlar, bu nedenle dikkatli bir gözlemi ve “alt okumaları” gerektiriyorlar. Bu kentlerdeki gündelik yaşamı, esas olarak eşraf ailelerini merkeze alarak ele almaya çalışacağız. Eşraf ailelerini ve onların ilişki kurduğu (onlarla ilişkileri olan) dışarıdan gelen devlet temsilcileri ve çeşitli kamu görevlileriyle ilişkilerine odaklanacağız. Bu beş taşra kentindeki gündelik yaşamı, aynı zamanda varlıklı ailelerin gündelik yaşamlarının, kentteki diğer aileler ve kişiler tarafından nasıl anlatıldığına ve bu konudaki rivayetlere de yer vererek aktarma çabasında olacağız. Böylelikle hem bu kentlerdeki farklı yaşantıları hem de gündelik yaşamın “dedi-kodu”sunu ve buna ilişkin hikâyeleri paylaşma olanağı bulacağız. Tüm bunlar bize anlatılar yoluyla gündelik yaşamın nasıl kurulduğunu da gösteriyor.

Bu bildiride öncelikle şu soruyu soruyoruz. “Taşra Kenti”¹ deyince zihnimizde nasıl bir imge oluşuyor ya da “taşra” neresidir? Çeşitli edebiyat metinlerinde de görüleceği üzere, taşra, esas olarak şehirle karşıtlık içinde kuruluyor. Dolayısıyla, şehrin hareketli yapısı, anonimliği, incelikli stratejileri ve farklı potansiyelleri barındıran geniş dünyası, taşrada tersine dönüyor². Ayrıca, ilk anda köyü içermese de ve daha çok kasabayı çağrıştırıyor olsa da, taşranın neresi olduğu sorusu, gündelik yaşamdaki kullanımında ve zihnimizde belirsizlikler taşıyor.

1 “Taşra Kentleri” dediğimizde aslında bu kentleri tarihsel koşulları ve ekonomik yapıları açısından bir biçimde eşitlemiş de oluyoruz. Oysa burada ele aldığımız kentler benzerlikler taşıyorlar ama aynı zamanda ayrı özellikler de gösteriyorlar. Muğla daha çok turizmle gelişen bir bölge ve bir yandan da koruma amaçlı kültür turizmi amacını taşıyor. Kahramanmaraş’ta ziraat ve tekstil sanayi ön planda bulunuyor. Denizli, hem geleneksel ve yeni teknik tekstil hem de başka ürünleri de içeren ticaret ve sanayi merkezli bir kent niteliğindedir. Kentte ticaretin, özellikle de tekstil ticaretinin kökenleri eskiye dayanıyor ve 1980’ler ve sonrasında ticaret ve sanayi belirgin bir gelişme gösteriyor. Aydın’da ziraata dayalı sanayi daha ön planda görülüyor. Gaziantep kenti tarihsel olarak belli bir tarımla birlikte ticaret etrafında kurulu etkinliklerin olduğu bir yapıya sahip. 1950 sonrasında tarım, kent ekonomisindeki önemini yitirirken, ticaret ve sanayi alanlarında gelişmeler yaşanmış ve hizmet sektöründe büyüme görülmüş. Özgül sosyal tarihlere ve ekonomik özelliklere sahip olsalar da, bugün bu kentlerin küresel kapitalizmle eklemlenme biçimleri genel olarak benzer örüntüleri de izliyor (Durakbaşı, Karadağ ve Özsan, 2008).

Ömer Laçiner’in uyardığı gibi, burada önemli bir husus, “Taşra” ve “Taşra Kentleri” tanımlamalarının homojen bir nitelik göstermemeleridir. Dolayısıyla farklı “Taşraların” olduğudur. Laçiner, “Batı taşrası” ve “Doğu taşrası” arasındaki ayrıma vurgu yapmaktadır. Ayrıca tarihsel olarak “Taşranın” değişen anlamını da fark etmemiz gerekiyor. Ona göre “Türkiye’de taşranın başkente idarî olarak bağlı bölgeleri ifade geleneksel anlamından daha fazlasını ifade eder hale gelişinin başlangıcı Osmanlı’nın son dönemine kadar uzanmaktadır (Laçiner, 2005: 15,16).

2 Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde taşra, “Bir ülkenin başkenti veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarılık” olarak tanımlanıyor. (bkz. *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, 2005). Burada, çeşitli toplumsal kesimlerin özellikle de sosyal bilimcilerin taşraya bakışını, kurdukları mesafeyi ve sosyal bilimin taşraya ilişkin dilini de düşünmemiz gerekiyor.

Taşra dediğimizde, sınırları belli olan bir yerden aslında söz etmiyoruz. Taşranın bizdeki çağrışımları, taşıdığı mecaz anlamlar ve imgeler³ önemli bir bilgi alanını oluşturuyor. Bu anlam ve imgeler, belli bir durumu yansıtmalarının yanı sıra bize toplumsal olarak bunların nasıl kurulduğu ve böyle kurulmasına yol açan nedenler hakkında düşünme olanağı da veriyor. Ancak, bugün taşra kentlerine, buralarda yaşayanlara ve oradaki gündelik yaşama ilişkin daha ayrıntılı, içeriden ve somut bir bilgiye ihtiyacımız var. Yaptığımız araştırmada, incelediğimiz kentlerde taşraya ilişkin genel imgenin tersine, kendi içine kapalı küçük şehir imgesine uymayan, aykırı bir durum saptadık. Taşra kentlerinin “dar görüşlü”, durağan kentler olmadığını, tersine özellikle bulunduğumuz bazı kentlerin hem ulusal hem küresel düzeyde çeşitli ekonomik ve sosyal ilişkiler içinde olduklarını ve daha önemlisi de gündelik yaşam pratikleri açısından şaşırtıcı hareketliliğin ve çeşitliliğin olduğunu gözlemledik. Gündelik yaşamın çeşitli düzenlemeleri ve pratikleri taşra kentleri için çok temel bir öneme sahip⁴. Başka bir ifadeyle, bu kentlerdeki pek çok ekonomik, sosyal ve siyasi ilişki, buralardaki eşraf aileleriyle, kente gelen vali, öğretmen ve öğretim elemanları, askeri görevliler, sağlık ve eğitim müdürlükleri gibi çeşitli kesimler arasındaki ilişkiler büyük çapta gündelik yaşam düzenlemeleri yoluyla kuruluyor. Araştırdığımız kentlerde saptadığımız durağan olmayan ve pek çok ilişkiyi barındıran bu yapı, aynı zamanda söz konusu kentlerdeki belirgin değişimlerden de kaynaklanıyor. Taşra kentleri bir takım önemli değişimler ve farklılıklar yaşıyorlar. “Taşra boğuntusu”, “taşra sıkıntısı” (Gürbilek, 1993, 1995, 2004) gibi nitelemelerle kolektif zihniyetlerimizde yer etmiş bu coğrafya belki de yeni anlamlar kazanıyor.

Türkiye’de 1980’li yıllar, taşranın atağa geçtiği bir zaman. Bu dönemde, gündelik dilde “Anadolu Kaplanları” diye nitelenen taşra kökenli girişimciler, tarım kökenli küçük sanayiden, ihracata yönelik sanayilere yöneldiler ve küresel, uluslararası ticarete etkin hale geldiler. Sanayileşme yönünde atılım yapan bu işletmeler “yeni sanayi odağı” diye nitelenen iller-

3 Tanıl Bora, özellikle “taşrayla ilgili kalıplaşmış imgeleri, prototipleri sorgulayan” bir bakışın önemine dikkatimizi çekmektedir (Bora, 2005: 11).

4 Yukarıdaki araştırmaya dayanan çalışmamız, bir yandan yerel tarih çalışması niteliği taşımakla birlikte, aynı zamanda Türkiye’de taşradaki sınıf yapısındaki toplumsal değişmeyi, bir tarihsel ve toplumsal kategori olan “eşraf”ın geçirdiği dönüşümler çerçevesinde anlamayı hedeflemiştir. Gündelik yaşam ve onun çeşitli pratik ve düzenlemeleri, eşrafın geçirdiği dönüşümleri görmek açısından önem taşıyor. Eşraflığa ilişkin tartışmaların önemli bir kısmı, bu ailelerin gündelik yaşamlarıyla ilintili olarak gündeme gelmektedir.

de yer alıyorlar ve bu kentlerdeki ifade edildiği biçimiyle, kentlerin “markalaşması”nda⁵ etkin rol oynuyorlar. 1980 sonrasında gelişme gösteren ve bu gelişmeyi kendi bağımsız kaynaklarıyla sağlamış iller, Yeni Sanayi Odağı (YSO) iller olarak tanımlanıyorlar. Bu iller Denizli, Kayseri, Konya, Gaziantep, Kahramanmaraş, Malatya, Eskişehir, Afyon ve Çorum olarak sıralanmaktadır (Özağır, 2001; Durakbaşı, Karadağ ve Özsan, 2008)⁶. Aydın ve Muğla ise tarıma dayalı sanayi ve madencilik, özellikle mermer sanayinde hamle yapmaya çalışıyorlar. Özellikle sanayileşen kentler için kullanılan “Anadolu Kaplanı” nitelemesi bir yandan atak yapan, yırtıcı, kabuğunu yırtan bir erkek özneyi, bir yandan da taşranın geleneksel dokusuna ilişkin bir muhafazakârlığı çağrıştırıyor.

Bu kentlerle ilgili diğer bir özellik, sivil toplum kuruluşlarında kadınların etkinliği; örneğin Aydın’da Kadınlar Birliği, Türk Kadınlar Konseyi, Aktif Emekliler, Ev Kadınları Danışma ve Dayanışma Derneği, 2000’li Ev Kadınları dernekleri gibi, kadınlara yönelik faaliyet yapan sivil toplum örgütlerinin, yerel düzeyde yurttaş girişimlerinin buralarda canlandığını, yansıdığını görebiliyoruz. Kadın Derneklerinin üyelerinin çoğunluğu ücretli işlerde çalışmış ve emekli olmuş kadınlar; topluma özellikle kendi deneyleriyle “mağdur” olan kadınlara hizmet etmek, onlara beceri kazandırmak, iş sahibi yapmak, aile içi ilişkilerde, çocuk bakımında, aile planlaması ve doğum kontrolü alanında eğitim vermek için derneklerde çalışıyorlar. Bu kadınlar kendilerini sosyal sınıf algısı olarak da varlıklı kesim ile dar gelir grupları arasında tampon bir grup olarak görüyorlar. Kadın Derneklerinin ileri gelenleri aynı zamanda yaşadıkları kentlerin “yerlilik” ve “kentlilik” bilincini temsil ediyorlar, dolayısıyla kendilerini kent kimliğinin kurucuları olarak da düşünüyorlar. Örneğin, Aydın’da, bu derneklerin birinin temsilcisiyle yaptığımız görüşmede, göçle gelenlerin “gelenek ve ataerkil törelerine” öfkeyle, töre bağımlı kadınlara da acımayla bakarken; aslında genelde göçmenlere karşı bir öfke ve açık bir biçimde ifade ettikleri bir dışlama da görülüyor. Bu tepkileri aynı zamanda sınıfsal bir karşıtlığı ve dışlamayı içeriyor. Dolayısıyla göçmenlerin etnik aidiyetlerine ve yaşama biçimlerine yönelik olum-

5 Bu kentlerdeki ticaret odalarının yayınlarında markalaşmaya yapılan vurguyu ve bu konudaki tartışmaları görebiliyoruz. Bkz. *Aydın Ticaret Odası Aylık Dergi*, 2007/26.

6 Arif Özağır’ın belirttiği gibi, Türkiye’nin ekonomi politikalarında ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikalarından, ihracata dayalı politikalara geçiş ve 1980’li yıllarda dışa açılma ve ihracatı teşvik eden kamu politikaları, Anadolu’nun bazı kentlerinde küresel piyasalara bağlanabilen “kent ekonomileri”nin ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir (Özağır, 2001).

suz değerlendirmeler, sınıfsal tepkiyle iç içe ve örtüşmüş gözüküyor.

Özellikle araştırma yaptığımız kentler söz konusu olduğunda, bu kentlerdeki gündelik yaşamdan bahsetmek ister istemez, bu kentlerin yakın ve uzak merkezlerle kurdukları ilişkileri de görmeyi gerektiriyor. Denizli’de varlıklı eşraf ailelerinden sanayiciler, özellikle genç kuşağın temsilcileri çeşitli nedenlerle Amerika ve İngiltere’ye sık gidip geliyorlar, bir kısmı orada eğitimlerini görüyorlar ve bu tür aileler için bu tür ziyaretler neredeyse normalleşmiş gözüküyor. Gerek iş ve eğitim, gerekse alışveriş ve birtakım toplantı ve kutlamalar için gidilen İstanbul, İzmir ve Ankara gibi büyük kentlerle olan ilişkiler bu kentlerde yaptığımız görüşmelerde belirgin olarak yer alıyor. Aynı zamanda bu varlıklı ailelerin özel yaşantılarına, tüketim, giyim ve yaşama biçimlerine yönelik çeşitli rivayetler yer alıyor; aileler birbirlerine büyük kentlerle kurulan bu ilişkiler üzerinden yargılıyor ve ahlaki normlar oluşturuyor. Kentlerde yaptığımız çeşitli sohbet ve görüşmelerde anlatılanlara göre, varlıklı ailelerden kişiler, özellikle kadınlar akşam dönmek üzere uçakla büyük kentlere gidip geliyorlar. Alışveriş ve kimi kez de belli mekânlardaki yemek davetine katılmak buna gerekçe olarak ileri sürülüyor. Aslında eşraf ailelerinden yaşlı kuşaktan kadınların da benzer biçimde anlattığı bu örüntü, bu ailelerin aynı zamanda büyük kentleri ve oradaki yaşamı nasıl takip ettiklerini gösteriyor. Bunların yeni varlıklı sınıf içinde yaygınlaşması, bir yandan normalleştirilerek anlatılırken bir yandan da ince bir küçümsemeye dönüşüyor. Gaziantep-İstanbul sabah yedi uçağı için beklediğimiz havaalanında konuştuğumuz bir kadın, bunun az sayıda varlıklı aile için geçerli olduğunu belirtmişti. Kahramanmaraş ve Denizli’deki varlıklı ailelerden kişilerin de aynı biçimde İstanbul’a günlük geziler için gidip-geldikleri söylenmektedir. Kahramanmaraş’ta sanayicilerin eşleriyle ilgili sınırlı olsa da, aldığımız bilgilerden anlıyoruz ki bu ailelerden kadınların bir bakıma “kentlin sosyetesini”ni oluşturan camiadan hanımlarla görüşmeleri, çeşitli etkinliklere katılmaları için teşvik ediliyorlar ve kadınlar Kahramanmaraş’taki sosyal hayatın sınırlı oluşundan şikâyetçi olduklarından özellikle İstanbul’a yapılan gezileri, özellikle alışveriş gezilerini, İstanbul’da tatil gibi olanakları değerlendiriyorlar: “Direk seferler olunca sabah gidip akşam gelme fırsatları oluyordu. Burada okulda bazı faaliyetler oluyor; Okul Aile Birliği’nde falan...başka da öyle ev becerileri için evde bazı şeyler yapıyorlardı falan. Giden valimizin bir hanımı vardı. Onun eşi, bir grupla-

rı, 5-10 bayan onlar el işleri yapıyorlardı...örneğin şu tepsiyi Vakko'da görmüşler, gelip aynı-sını burada yapmışlar..." Bu ailelerin mensupları ve özellikle kadınlar bu "model alma" fikrini çok önemsiyorlar. Kadınlar aileden fertlerin eğitimleri, giyim ve çeşitli düzenlemelerde bir takım modeller oluşturuyorlar ve belli kentleri izliyorlar. Bu onların hem sınıf hem de hane içindeki konumları açısından çeşitli avantajlar sağlıyor. Gaziantep'te bu ailelerin varlıklarını, sınıf beğenilerini, yaptıkları bir takım sosyal toplantılarda örneğin düğün törenlerinde sergilediklerini ve birbirleriyle yarıştıklarını görebiliyoruz. Yerel bir dergi olan *Antep Life*'da bu resimler yer alıyor. Gerçekten, bu aileler, özellikle düğün resimlerinin bu dergide yer almasından gurur duyuyorlar (Karadağ, Durakbaşı ve Özsan, 2009).

Kahramanmaraş'ta varlıklı aileler arasındaki önemli bir özellik, bu ailelerin, "açık aile" ve "kapalı aile" sözünde olduğu gibi birbirleri hakkındaki tanımlamaları ve değerlendirmeleri. Bu aileler arasında özellikle kız alıp verme, evlilik söz konusu olduğunda bu tanımlama bir tür ölçüt olarak kullanılıyor. Burada "açık" ya da "kapalı" aile, sadece bu ailelerden kadınların örtülü olup olmamanın yanı sıra doğrudan bir yaşantı biçimine, orada çıkabilecek bir uyum ya da uyumsuzluğa dikkati çekiyor, dolayısıyla daha geniş anlamları içeriyor. Ailenin dışarıya karşı nasıl bir imaj verdiği, daha gösterişçi mi yoksa daha sade bir yaşantısının mı olduğu, evlilik gibi durumlarda çok önem taşıyor. Örneğin, biz oradayken Kahramanmaraş'ta ticaret ve sanayi alanında ön planda yer alan iki aile arasında bir evlilik yapılmıştı. Düğün sonrası haberlerden, kız tarafının daha mütevazı, kendi halinde bir düğün istediği ve diğer tarafın düğünü Çırağan'da yaptıkları için ve çok sayıda siyasetçi de davetli olduğundan medyaya konu olmaktan biraz rahatsız olduğu anlaşıyor.

Araştırdığımız kentlerde gündelik yaşam açısından diğer önemli yerler, özellikle de Denizli, Muğla ve Aydın gibi kentlerin yakınlarındaki daha fazla eğlencenin, sosyal yaşamın ve çeşitli mekânların olduğu turistik merkezler. Denizli'de görüştüğümüz eşraf ailelerinden kadınlar, kendi çocukluk ve gençlik dönemlerinden, kendileri gibi eşraf ailelerinden kadın ve erkeklerin birlikte, ailece gittikleri ve özellikle hafta sonları çeşitli kutlamaları yaptıkları yerlerin başında Pamukkale'nin olduğunu hatırlıyorlar. Ayrıca yukarıda belirtildiği gibi bu kadınların an-

latılarından, eşraf ailelerinin çeşitli biçimlerde büyük şehirlerdeki yaşamı nasıl takip ettiklerini, bu kentlerdeki sınıf pratiklerini büyük bir titizlikle izlediklerini görüyoruz (Özsan, Durakbaşa ve Karadağ, 2009: 189-201). Denizli’den eşraf ailesinden bir kadın, gençliğinde kendisinin Ankara’dan bir terziden giyindiğini, eşinin ise İstanbul’dan özel terzileri bulunduğunu söylüyor. Bu kadınlar için İzmir, belli bir “görgünün ve inceliğin”, sosyal yaşamın ve modanın olduğu bir yer. Aydın’dan eşraf ailesinden bir kadın ise İzmir’e yaptıkları gezileri ayrıntılı olarak anlatıyor ve hafta sonu veya tatillerde ailece Ankara Palas’a gittiklerini anımsıyor.

Ayrıca, yukarıda belirtildiği gibi, bu kentlerde varlıklı ailelerin gündelik yaşamlarına ilişkin çeşitli rivayetler bulunuyor. Araştırma yaptığımız kentlerin birinde şehrin merkezinde insanın hemen gözüne çarpan çok lüks arabaların varlığını, bazı kişiler, bu kentteki varlıklı ailelerden erkeklerin çevrede bulunan belli merkezlerdeki özel yaşantılarına bağlıyorlar. Bu kişilere göre, varlıklı ailelerden erkekler esas olarak lüks ve çok sayıda araba sahibi olmayı tercih ediyorlar. Özel ilişkilerini kentin dışındaki belli merkezlerde sürdüren bu erkekler, farklı arabaları kullanarak gidip geliyorlar. Bu da onların kent içinde kolay tanınmalarını engelliyor. Bu kentlerin yakın yerlerinde bulunun merkezler ve mekânsal yapılanma, kentlerdeki gündelik yaşamın örgütlenmesini; gezme, eğlenme ve boş zaman etkinliklerinin buralarda toplanmasına neden oluyor. Kuşadası’nın Aydın’a olan yakınlığı kentteki gündelik yaşamın yaz akşamları belli bir saatte çok görünür bir şekilde hareketlenmesine yol açıyor.

Araştırdığımız kentlerdeki mekânsal değişime, çeşitli yaşantı biçimlerine ve gündelik yaşama ilişkin anlatıları, yaptığımız görüşmelerin yanı sıra daha çok da ayaküstü sohbetlerde ve bu kentlerde yaptığımız yolculuklarda dinleme olanağını bulduk. Aydın’da anlatılan, eski genelev bölgesinin, yakın zamanda lüks konutlar alanı olması anlatısı bunlardan biri. Kentte karlaştığımız kimi kişiler, bu yeni konutlar alanının bugünkü durumunu, eskiyle karşıtlık içinde ve biraz da eğlenceli bir hikâye olarak anlatıyorlar. Aydın Genelevi uzun süre bu bölgede bulunuyormuş. Bölgenin yeni lüks konut alanı olarak belirlenmesiyle birlikte, genelev de Aydın-Denizli Karayolu üzerinde kurulan ASTİM Organize Sanayi Bölgesi’ne (Aydın Sanayi ve Ticaret İş Merkezi) taşınmış⁷.

7 <http://www.yeniasir.com.tr/HayatinIcinden/2009/11/27>.

Bu ailelerin aynı statüden olan, kendilerine denk olan ailelerle olan ilişkileri ayrıca ele alınmayı gerektiriyor. Günümüzde bu aileler aynı sitelerde oturmayı tercih ediyorlar ve bu siteler aynı zamanda akrabalık bağları olan aileleri de bir araya getiriyor. Dolayısıyla yeni siteler hem varlıklı aileleri hem de akrabaları içeriyor. Bu sitelerde aileler bir arada yaşarken, dışarıya doğru ise daha kapalılar. Birbirlerine yakın yaşayan aileler aynı zamanda boş zaman faaliyetlerini ve tatil programlarını da birlikte örgütleyiyorlar. “Aile dostu” olma, sınırları belli bir tür sosyalleşme alanına işaret ediyor. Aile dostları, ahabplar ve yakın arkadaşlardan oluşan bir sosyal mahremiyet alanı. Bu alan, aynı zamanda “yabancıların” giremediği bir yer olarak gözüktüyor, yani girilmez alanlar olduğu gibi, üst sınıflara doğru gidildikçe, bu “girilmez alanlar” da ayrışıyor. Bu aynı zamanda burjuva üst sınıfın sınırının belirlenmesi anlamına geliyor. Burada, erkek erkeğe ahablıklar önem taşıyor ve yakın ailelerden erkekler aynı kulübe gidiyorlar. Yine de bu ailelerde zaman zaman erkekler bir araya gelseler de esas norm olan, ailece bir araya gelmedir. Ancak burjuva üst sınıfının daha aşağısında ise erkek erkeğe ahablık daha arttığı gibi bu erkekler, farklı sınıflardan erkeklerle de ahablıklar ediyorlar. Dolayısıyla birincisinde, bir tür medenileşme pratikleri söz konusuysa, ikincisinde daha çok “erkek” cinsiyet kimliğinin ön planda olduğu, “erkek” sosyalliklerinin çeşitli formları geçerli. Bu ailelerin birlikte sosyalleşmelerine ilişkin bir başka örnek ise, araştırdığımız kentlerin birinde yakın bir tarihte kurulan ve “yerli” üst gelir grubu üyelerinden oluşan kentin adını taşıyan kulüp niteliindeki dernektir. Bu dernek üyeleri düzenli olarak eşleriyle birlikte yemek toplantılarına katılıyorlar. Bu toplantılara bürokratlar, akademisyenler misafir ediliyor. Derneğin, eğitim gibi konuların tartışıldığı konferans benzeri başka aktiviteleri de bulunuyor. Böylece, dernek üyeleri kentin “yerli” orta sınıf zevklerini ve tüketim tarzlarını tanımlama rolünü de üstleniyorlar.

Araştırma yaptığımız kentlerde, varlıklı ailelerin, kentteki mekânsal konumlanışları 1980 sonrası süreçte belirgin bir biçimde değişmiş. Varlıklı aileler giderek şehrin eski merkezi olan ve kentin varlıklı olmayan ailelerine yakın oturdukları yerleşim yerinden daha dış bölgelere taşınmışlar. Dolayısıyla eskiyle kıyaslandığında bu şehirlerde varlıklı aileler kendilerinden farklı konumlardaki ailelerden giderek uzak yaşıyorlar ve mekânsal ayrışma daha fazla fark edilebiliyor. Özellikle öğrenciler, işçiler ve daha yoksul ailelerle Doğu ve Güney Doğu’dan

göç eden nüfusa yönelik ayrışma görülebiliyor ve kimi kentlerde bu nüfus şehrin daha merkezine yakın yerlerde yerleşirken, bazı kentlerde ise şehrin çevresi olarak düşünülebilecek bölgelere taşınmış.

Eşraf ailelerden kadınlar açısından gündelik yaşamın görünüşleri ve öncelikleri çok değişebiliyor. Kadınların anlatılarında buna ilişkin pek çok ipucu bulunuyor. Denizli’den eşraf ailesinden görüştüğümüz bir kadın çok uzun süredir sürdürdüğü eczacılık mesleğinin yanı sıra gündelik yaşamının önemli bir kısmını yardım işlerini örgütlemeye geçiriyor. Eşraf ailelerinden kadınlar, kendileriyle denk olmayan, daha alt gelir gruplarından ailelerin çocuklarının eğitimiyle çeşitli biçimlerde ilgileniyorlar. Eğitim bu kentlerde farklı statüdeki aileleri bir araya getiren önemli bir unsur. Eşraf ailelerden kadınların anlatılarında sınıfsal konum, kadınların üstlendikleri roller ve gündelik yaşam örüntüleri arasındaki belirgin ilişki fark edilebiliyor (Özsan, Durakbaşı ve Karadağ, 2009a). Ayrıca bu derneklere üyelik ve kabul aynı zamanda “eski eşraf” aileleriyle, “yeni zengin” aileler arasında bir sınırı da oluşturuyor.

Eşraf ailelerinde gündelik yaşamın önemi, yaptığımız görüşmelerde ve çeşitli sohbetler sırasında çok farklı bağlamlarda gündeme geliyor. Araştırma yaptığımız kentlerde, “eski eşraf” ailelerinden kadınlar, özellikle “yeni zengin” ailelerle olan farklarını, bu ailelerin gündelik yaşam pratiklerine, eğlenme ve harcama biçimlerine, zenginliklerini gösterme ve yaşama tarzlarına vurgu yaparak anlatıyorlar. Çocukluklarında gündelik yaşamlarındaki davranışları konusunda anne ve babalarının kendilerini nasıl eğittiğine ve özellikle de zenginliklerini gösterme konusundaki uyarılarına dikkatimizi çekiyorlar. Denizli’de görüştüğümüz eşraf ailelerinden kişilere göre kentte 1980 sonrası zenginleşmiş ailelerin, girişimcilerin harcama, giyim-kuşam alışkanlıkları ve eğlenme biçimleri eski varlıklı ailelerden belirgin bir biçimde farklılık gösteriyor. Aynı kesimlerden kişilerle yaptığımız görüşmeler ve sohbetlerde de benzer bir değerlendirme yapılıyor. Onlara göre bu “yeni zengin” aileler, “yeni” olan bu yaşantılarına alışamadıkları gibi şu anda bulundukları sınıfın “görgüsünü” de henüz edinemedişlerdir. Bu nedenle de eşraf aileleri açısından “görgü” sahibi olmak kritik bir önem taşıyor ve belli bir sınıra işaret ediyor. Ancak bir yandan da bunlar normalleştirerek de anlatılıyor. Eski kuşaktan girişimcilerin de

gündelik yaşamlarını planlamada birtakım karışıklıklar ve olumsuzluklar yaşadıkları ifade ediyor. Görüşmelerde çeşitli biçimlerde gündeme gelen “gündelik yaşamı nasıl yaşamalı?” konusu, hem bu kentler açısından hem de bu kentlerdeki eşraf aileleri için temel bir önemde. Kimlerin eşraf olup olmadığı tartışması ve gündelik yaşamın bu kentlerdeki önemi ve kuruculuğu da bu bağlamda yer alıyor.

Yukarıda ifade edildiği gibi, bu bildiride beş taşra kentindeki gündelik yaşam esas olarak belli bir kesim merkeze alınarak ele alınıyor. Bir yandan eşraf aileleri ve onların ilişkileri kurduğu (bu ailelerle ilişkileri olan) kentteki diğer kesimler inceleniyor; bir yandan da eşrafın çeşitli kamu görevlileriyle ve devlet temsilcileri ilişkileri üzerinde duruluyor. İstanbul, İzmir ve Ankara gibi kentlerde ilgilenmediğimiz, takip etmediğimiz ve gündelik yaşamımızda doğrudan belirleyiciliği olmayan kişiler, çeşitli resmî görevliler, doktor ve eczacı, öğretim elemanı ve öğretmenler gibi çeşitli meslek temsilcileri bu kentlerde çok görünür bir öneme sahip. Özellikle eşraf aileleri bu kişileri ve onlarla kurulacak ilişkileri çok önemsiyorlar. Bu ilişkiler, güçlü sosyal sermaye anlamına geliyor. Kentlerdeki eğitim ve sağlık hizmetleri açısından bu bağlar çok işlevsel de olabiliyor. Sadece eşraf aileleri değil, aynı zamanda kentteki ayrı kesimlerden kadınlar ve erkekler çeşitli ilişkiler yoluyla kente gelen çeşitli kamu görevlileri hakkında bilgi ediniyorlar. Kentteki devlet hastanesine yeni gelen bir doktorun, kendi sahasında çok iyi olduğu, kimlerle ilişkiler içinde olduğu ve daha önceki doktorun gideceği bilgileri ayaküstü sohbetlerde konuşuluyor. Denizli’den eşraf ailesinden bir kadın, gençliğinde kente gelen vali ve belediye başkanı gibi yöneticilerin eşleriyle yaptıkları görüşmelerin ve eşiyle katıldıkları yemeklerin resimlerini bizimle paylaşıyor ve kendisinin bu tür toplantıların düzenlenmesinde rolüne dikkatimizi çekiyor. Eşraf ailelerinden kadınlar gündelik yaşamın ve bu tür ilişkilerin örgütlenmesi açısından temel rolleri üstleniyorlar. Ayrıca, bu kentlerdeki belli günlerdeki kutlama törenleri, yemekler ve balolar, aynı zamanda buraların ileri gelen aileler, kentte çeşitli konumlarda bulunan ya da görevli olarak gelen kişiler arasında çeşitli ilişkilerin kurulmasına da imkân veriyor. Denizli’de varlıklı ailelerin son zamanlarda rağbet ettiği Bağbaşı Senti’ndeki yeni öğretmen evinde böyle bir yemekli toplantıyı görme olanağı bulduk. Varlıklı ailelerden kadınlar ve erkekler (çiftler), kentte sayıca çok olan kolej ve özel okulların öğretmenleri, genç girişimciler bir arada bulun-

yorlar. Bu yemekte Denizli'deki ticaret ve tekstilin durumu, genç kuşaktan kişilerin, çocukların yabancı ülkelere gönderilmesinin önemi gibi pek çok konu konuşuluyor.

Yukarıda belirtildiği gibi, belli günlerde yapılan kutlama törenleri, yemekler ve resepsiyonlar, bu kentlerde ileri gelen aileler, kentte çeşitli idari ve toplumsal konumlarda bulunan kişiler ile bu kentlere gelen bir takım görevliler; örneğin üniversite öğretim elemanları, doktor ve eczacılar arasında çeşitli sosyal ilişkilerin kurulmasını sağlıyor. Kentteki ekonomik ilişkiler, sağlık ve eğitime ilişkin çeşitli düzenlemeler bu törenlerde gündeme geliyor ve bu etkinlikler yoluyla kentin kültürel kimliği de burada pekiştiriliyor. Aynı zamanda, kentte bir takım kesimler arasındaki ilişkilerin niteliği, şehrin kamusal duygusu da buralardan izlenebiliyor. Bu tören ve düzenlemeler, bir takım somut işlevler üstlenmelerinin yanı sıra bir tanışma yeri de. Bu kentlerde belli konumlarda bulunan erkeklerin bir kısmı kente gelen eğitilmiş ve belli bir pozisyonda bulunan kadınlarla ilgileniyorlar. Eğitilmiş ve belli bir konuma sahip olan kadınlarla birlikte çalışma ya da bir arada bulunma aynı zamanda belli erkekler için bulunduğu kentte bir tür itibara da dönüşüyor.

Gündelik yaşamın bu kentlerde önemli bir özelliği ise bu kentlerdeki ekonomik yapı ve geçim etkinlikleriyle olan bağıdır. Denizli'de ticaret ve sanayinin ağırlığı ve Muğla'da kentin çevresinde yer alan turizm yerleşmeleri ve bunların etkinlikleri bu kentlerdeki gündelik yaşama ilişkin düzenlemeleri belirgin bir şekilde etkiliyor. Denizli'de kentteki sosyal yaşamın, mekânların görece azlığı görüşmelerde kentin ağırlıklı ticaret ve sanayi merkezi oluşuna bağlanıyor. Kentin tekstildeki gelişimini en çok temsil eden, kurucu ve sembolik önemleri olan yerler Babadağlılar Çarşısı ve Kaleiçi bölgesi. Denizli'nin sanayi ve atılım öyküleri bu mekânlar üzerinden anlatılıyor. Günümüzde kent içinde, beraberce gidilen az sayıda yer olsa da, varlıklı ailelerden fertler, yemek ve eğlence mekânları için çevredeki merkezlere, özellikle de İzmir'e ve İstanbul'a gidiyorlar. Kentte üst sınıfların beğenisine göre ve pahalı giysilerin satıldığı butikler mevcut, ancak eşraf ailelerinden kadınlarla yaptığımız görüşmelerden, bu tür alışverişleri için esas olarak İzmir ve diğer büyük kentlere gittiklerini anlıyoruz. Aydın'da yaptığımız görüşmelerde de İzmir'in etkisi belirgin görülüyor. Özsüt pastaneleri, Gaziantep'te üst orta sınıf-

tan gençlerin bulunduğu bir yerlerden biri. Kentte bunun gibi açılan diğer zincir mekânlar ve mağazalar da belli sınıflardan insanları çekiyor. Kahramanmaraş'ta ise geleneksel dondurma mekânları bugün pastaneye dönüşmüş durumda. Geleneksel çarşının dönüşümü bu kentlerde görülebiliyor. Bazı caddeler lüks mağazaların yer aldığı alışveriş mekânlarına dönüşmüş. Kimi mekânlar ve eski evler turistik bir mekâna dönüştürülüyorlar ve özel sektör tarafından işletilen ayrıcalıklı mekânlar haline geliyorlar. Bu kentlerde yeni tüketim pratiklerinin⁸ eski ve yeni varlıklı aileler arasında eşitleyici bir etkisinin olduğunu da söyleyebiliriz. Bir yandan “eski eşraf” ve “yeni zengin” aileler tartışması sürerken bir yandan da bu eski eşraftan genç kuşaktan fertlerin bugün piyasanın artan etkisi doğrultusunda aslında gösterişçi tüketim yapmaya yönelebileceklerini de tahmin edebiliriz.

Sonuç

Bu tebliğde, beş taşra kentinin eşraf ve varlıklı ailelerini merkeze alarak bu kentlerdeki gündelik yaşamı ele almaya çalıştık. Gündelik yaşam özellikleri açısından taşra kentlerinin belli özgünlükler gösterdiğini ileri sürdük. Gündelik yaşam örüntüleri hem taşra kentleri hem de buradaki eşraf ve varlıklı aileler için temel bir önceliği oluşturuyor; pek çok ilişkili gündelik yaşam pratikleri yoluyla sağlanıyor. Bu kentlerdeki gündelik yaşama ilişkin anlatılar, bu alanın anlatılar yoluyla nasıl kurulduğuna da gösteriyor. Bu kentlerde, varlıklı ailelerin gündelik yaşamları ve alışkanlıklarına yönelik pek çok rivayet bulunuyor, dolayısıyla bu konudaki ahlaki normlar yoluyla da bir statü mücadelesine giriyorlar. Bu ailelerden kadınlar başka alanlarda olduğu gibi gündelik yaşama ilişkin pek çok düzenlemede etkin bir biçimde rol alıyorlar. Kadınlar, gündelik yaşamın önemli bir yönünü oluşturan, büyük kentlerin takibi ve ziyareti, alış-veriş, giyim ve moda konularında ön planda olmalarının yanı sıra bu ailelerin sınıf ve statü konumlarını pekiştiren yemek, kutlama ve düğünlerin örgütlenmesinde de önemli rolleri üstleniyorlar.

8 Bourdieu, günümüz toplumlarında toplumsal kolektivitinin öncelikle tüketim alanında görüldüğüne vurgu yapmaktadır. Onun yaşam tarzlarına verdiği önceliğin önemli bir nedeni, toplumsal kolektivitinin zevkler alanında görülebileceği düşüncesidir. Gündelik yaşam ve tüketim pratikleri aslında bu ailelerdeki değişim kaynaklık etmesinin yanı sıra söz konusu aileler arasında (eski eşraf ve “yeni zenginler”) yeni toplumsal kolektivitelerin oluşumuna da yol açıyor. (Bkz Bourdieu, 2000; Durakbaşı, Karadağ ve Özsan, 2008).

KAYNAKÇA

Aydın Ticaret Odası Aylık Dergisi 2007 S. 26.

BORA, Tanıl 2005 “Taşralaşan ve Taşrasını Kaybeden Türkiye”, *Taşraya Bakmak* içinde, Der. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, s. 37-66.

BOURDIEU, Pierre 2000 *Distinction*. Londra: Routledge.

DURAKBAŞA, Ayşe, Meltem KARADAĞ ve Gül ÖZSAN 2008 “Türkiye’de Taşra Burjuvazisinin Oluşum Sürecinde Yerel Eşrafın Rolü ve Taşra Kentlerinde Orta Sınıflar,” başlıklı TÜBİTAK destekli araştırma projesi raporu.

GÜRBİLEK, Nurdan 1993 *Vitrinde Yaşamak – 1980’lerin Kültürel İklimi-*, Metis Yayınları, 1993, s. 7-15.

GÜRBİLEK, Nurdan 1995 “Taşra Sıkıntısı”, *Yer Değiştiren Gölge* içinde. Metis yayınları, s. 42-68.

GÜRBİLEK, Nurdan 2004 *Kötü Çocuk Türk*, Metis Yayınları, s. 137.

KARADAĞ, Meltem, DURAKBAŞA, Ayşe ve ÖZSAN, Gül 2009 “Social class as power play and status games at the local level: Provincial Businessmen in Turkey”, 9th Conference of European Sociological Association (ESA 2009), European Society: European Societies?, Portekiz, Lizbon.

LAÇİNER, Ömer 2005 “Merkez(ler) ve taşra(lar) dönüşürken”, *Taşraya Bakmak* içinde, Der. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, s. 13-37.

ÖZAĞIR, Arif 2001 “Anadolu’da Sanayileşen Kent Örneği: Kahramanmaraş”, I. Kahramanmaraş Sempozyumu, s.1377-1388.

ÖZSAN, G., DURAKBAŞA, A. ve KARADAĞ, M. 2009 “Eşraf Ailelerinde Kadın Anlatıları”,

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Sempozyumu: *Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu* sempozyumu kitabı, s. 189-201.

- 2009a, "Women, Family Status and Class Position: Cases of Locally Notable Families in Provincial Turkey", 9th Conference of European Sociological Association (ESA 2009), European Society: European Societies?, Portekiz, Lizbon.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (2005), 10. Baskı.

Yeniasır İnternet Sitesi, <http://www.yeniasir.com.tr/HayatinIcinden/2009/11/27>.

Dr. Gül Özsan (Marmara Üniversitesi Sosyoloj Bölümü)

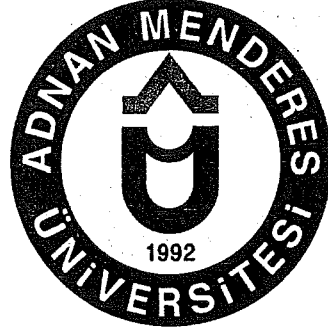
Prof. Dr. Ayşe Durakbaşı (Marmara Üniversitesi Sosyoloji Bölümü)

Yard. Doç. Dr. Meltem Karadağ (Gaziantep Üniversitesi Sosyoloji Bölümü)

Beş Taşra Kentinde Gündelik Yaşam

Bu oturumda, Muğla, Denizli, Aydın, Kahramanmaraş ve Gaziantep kentlerinde yaptığımız araştırmamıza dayanarak (Ayşe Durakbaşı, Meltem Karadağ, Gül Özsan, “Türkiye’de Taşra Burjuvazisinin Oluşum Sürecinde Yerel Eşrafın Rolü ve Taşra Kentlerinde Orta Sınıflar,” TÜBİTAK Destekli Proje: 2006-2008) söz konusu kentlerdeki gündelik yaşam pratiklerini, bu taşra kentlerinin gündelik yaşamının belli özelliklerini ve görünümünü irdelemeyi amaçlıyoruz. Etnografik yaklaşım ve sözlü tarih yöntemini kullanarak gerçekleştirdiğimiz araştırmamızın görüşmelerinde ve yaptığımız ziyaretlerde, bu kentlerdeki gündelik yaşam örüntülerine ilişkin pek çok gözlemimiz oldu. Araştırma grubundan iki araştırmacının da bizzat bu kentlerde yaşıyor olması, araştırmamızdaki gözlemlerimizi derinleştirme ve daha geniş bir zamana yayarak görme olanağı verdi. Taşra kentleri başka sahalarda olduğu gibi, gündelik yaşam özellikleri açısından da belli bir “özgünlüğü” gösterirler. Dahası “taşra ya da taşra kenti olmanın” çok önemli bir yönünü gündelik yaşam pratikleri oluşturur. Başka bir ifadeyle, gündelik yaşam alanı, günlük rutinler taşra kentleri için çok kurucu bir unsur olarak yer alır. Araştırmamızda bulunduğumuz kentlerde, belli sınıflardan kişilerin gündelik yaşamlarını nasıl düzenlediklerini, gündelik yaşamın çeşitli süreçlerinin özellikle kadınlar ve erkekler tarafından nasıl deneyimlendiğini gözlemleme imkânını bulduk. Gündelik yaşam ve onun belli düzenekleri ve tekrarları, görüşmelerde aslında çok ön planda da yer almıyorlar, bu nedenle de ayrıntılı “alt okumaları” ve gözlemleri gerektiriyorlar. Ayrıca eşraf aileleri düşünüldüğünde, gündelik yaşamın öncelikleri çok değişebiliyor. Örneğin; Denizli’den Küçük Ailesinden Şadan Hanım’ın anlatısında buna ilişkin pek çok ipucu görebiliyoruz. Benzer bir biçimde eşraf ailelerinden diğer kadınların anlatılarında da sınıfsal konum ve gündelik yaşam örüntüleri arasındaki ilişki fark edilebiliyor. Gündelik yaşamın bu kentlerde önemli bir özelliği ise bu kentlerdeki ekonomik yapı ve geçim etkinlikleriyle olan bağıdır. Özellikle zamanın kullanımı ve anlamlandırılması konusunda bu görülebiliyor. Örneğin Denizli’de ticaret ve sanayinin ağırlığı ve Muğla’da kentin çevresinde yer alan turizm yerleşmeleri ve bunların etkinlikleri bu kentlerdeki gündelik yaşama ilişkin düzenlemelerini belirgin bir şekilde etkiliyor. Yine kadınlarla yaptığımız görüşmelerde kentlerdeki ekonomik yapının gündelik yaşama etkisini gördük. Yukarıdaki kentlerin yakın yerlerinde bulunun

merkezler ve mekânsal yapılanma da kentlerdeki gündelik yaşamın örgütlenmesini; gezme, eğlenme ve boş zaman etkinliklerinin buralarda toplanmasına neden oluyor. Denizli'deki görüşmelerde özellikle belli bir dönemde hafta sonları Pamukkale'nin sıklıkla gidilen bir yer olduğunu görüyoruz. Kuşadası'nın Aydın'a olan yakınlığı kentteki gündelik yaşamın yaz akşamları belli bir saatte çok görünür bir şekilde hareketlenmesine yol açıyor. Bu oturumda; görüşme, gözlem ve anlatılardan yola çıkarak sözü edilen kentlerdeki gündelik yaşama ilişkin ayrıntılı bir etnografya sunmayı amaçlıyoruz.

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

Katılım Belgesi

VI. ULUSAL SOSYOLOJİ KONGRESİ

Sayın, Dr. Gül ÖZSAN

*01-03 Ekim 2009 tarihlerinde Adnan Menderes Üniversitesi ve
Sosyoloji Derneği'nin ortaklaşa düzenlediği 'TOPLUMSAL ve
SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLAR' konulu Ulusal Sosyoloji Kongremize
katılımınız ve bilimsel desteğinizden dolayı teşekkür eder, saygılar sunarız.*

Prof. Dr. Şükrü BOYLU
Adnan Menderes Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Birsen GÖKÇE
Sosyoloji Derneği Başkanı